

2913

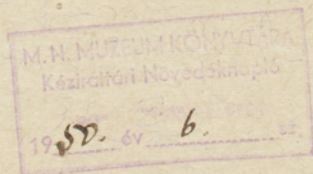
Quart. Hung.

I.

Esterházy-zenei történet I.

Quart. Hung. 2913/I.

Esterházy - zenetörténet.

Esterházy Pál Herceg Ur Ö Főméltósága
részére írta
Dr. Hárigh János
1946.

Esterházy Miklós nádor udvari zenéje.

1. Az Esterházy család eredete. - 2. A nyugati kultúra és a magyarság. - 3. A magyarság zenei műveltsége. - 4. Miklós nádor életfolyása. - 5. Értesülések Miklós nádor udvari zenészeiről. - 6. Miklós nádor közéleti emelkedése; házasságai. - 7. Kismarton. - 8. Pompakedvelés, borivás, tánc a 17. században. - 9. Az udvari zenélés formái. - 10. Trombitások. A muzsikások kölcsönzése. 11. Siposok. - 12. A kismartoni udvar zenészei. - 13. Miklós nádor udvarának jellemzése. - 14. Miklós nádor utolsó évei. - 15. Az udvari zenészek névsora.

1.

A barokk-kor genealógusának nem okozott különösebb fejtörést és lelkiismeretfurdalást, hogy megbízója izlésének és kíváncsalmainak megfelelően őseit a minél távolabbi múltba helyezze s a rokonságot lehetőleg egy igen előkelő, alkalomadtán királyi családdal is megállapítsa. E munkája közben élénk képzeletén kívül, ha csak nem megbízója erszényét, egyebet alig hívott segítségül. Az előbbi szárnyalásának akadálya nem volt s ha az utóbbi is gazdag tartalmunak ígérkezett, képes volt a család eredetének nyomozását egészen az emberiség ősatyjáig, Ádámig zökkenés nélkül végigkísérni. És ezen a ponton igaza is volt.

Aig van jelentősebb családuknak, melynek történetét az e korból származó genealógiai költemények ne tennék változatossá. A fraknoi várban ma is látható egy falmagyságu olajfestmény, melyen az Esterházyak eredete Ádámig visszavezetve, szemléltető módon végigkísérhető. A kép egy terebélyes

fát ábrázol, melynek tövében Ádám ül, fejét könyökére hajtva s a fa ágazata a bibliai ősökön keresztül, ezer apró hajtással tarkítva, az 1600-as évek végén élő Esterházyak legifjabb nemzetségében lombosodik. Ugyancsak a fraknói várban található egy másik nemzedékrendi tábla, melynek készítője megelégedett az Esterházyaknak Nagy Károly frank királlyal való rokonságának megállapításával. Maga Esterházy Pál nádor nagy hive volt az efajta családfa-készítő művészetnek. Sok időt szentelt családjá őseinek összeállítására és sorrendbe szedésére. Kéziratos vázlatai ránkmaradtak. A *Tropheum nobilissimae ac antiquissimae domus Estorasiae* címen Voigt Lipót bécsi nyomdász műhelyében 1700-ban kinyomatott családtörténeli munka megszerkesztésében maga is serénykedett. Ez a különösen a 17. századi viselet szempontjából érdekes rézmetszetekkel gazdagon diszitett és az egyes ősök emlékét ékes latin versekben magasztaló mű ma könyvészeti

ritkaság. Esterházy Pál becsvágyát kielégíteni látszott, hogy ősei eredetét a nagyhirű hun királyig, Attiláig vezesse vissza. Az ősök egy részének embernagyságu és az említett rézmetszetekkel egy időben készült olajfestményei, Attilával az élen, ma is a fraknói vár ódon falain ékeskednek.

Ha ma ezeket a családfa-költeményeket, amiknek talán a kortársak sem adtak hitelt, a régék birodalmába utaljuk is, az Esterházy ősök eredetének nyomozása a megbízható történeti források világánál is hosszú századokra visszamenően végigkísérhető.

A nemzetségekre oszló honfoglaló magyarság egyike, a Salamon-nemzetség a felső Csallóközben nyaert szállásbirtokot. Ebből a nemzetségből veszi az Esterházy család az eredetét.^{1./} Az első

1./

A család régmúlt történetének rövid vázolásánál gróf Esterházy János: Az Esterházy család és oldalágainak leírása /Budapest, 1901./ c. nagy odaadással és buzgalommal megírt két kötetes genealógiai művére támaszkodtunk.

valószínűsíthető őse az 1186-ban élő Mokud de genere Solomun, aki mint királyi pristaldus szerepel. Vele az összeköttetés okmányszerűen jelenleg nem állapítható meg. A Salamon-nemzetségből nemsokára két ág vált ki: a wathai és a salamon-wathai. Az első az Illésházyak törzse. Az utóbbiak leszármazói három néven is előfordulnak okleveleinkben: de Tankháza, de Belwatha és de Zerhášháza. E három ágazat közül az első kettő kihalt, a harmadik neve Esterházyra változott.

A zerhášházi Salamonok első oklevélileg ismert őse, kinek kapcsolatai még nem tisztázódtak, a 13.század első felében élő Nicolaus comes de genere Salamon. Tőle a leszármazás szakadatlan. Ez oklevélben a család tagjai mint "nobiles honestissimi", tekintélyes nemesek szerepelnek. 1425 körül Zerhášháza, ma már elpusztult csallóközi helységről, de Zerhášháza - a zerha /nem magas tetőzetű náddal fedett kinyuló eresz/ eszterha szinonimia

révén - Eszterhásháza, de Eszterháza nevezik magukat. Ezek a Zerhásházyak hatalmaskodó, erőszakos nemesek voltak. A hatalmaskodások nyomán megindult perek birtokaik elvesztését eredményezték. Zerhásháza is az Illésházyak tulajdonába ment át. Esterházy Benedek 1526 körül Galántára költözött, ahol felesége, Bessenyey Ilona révén birtokot nyert. Ő kezdi először használni a "galántai" nemesi előnevet, melyet a nemzetség tagjai ma is viselnek. Benedeknek fia, Ferenc /1533? - 1604?/ pozsonyi alispán lett. Jövődélmező állatkereskedéssel foglalkozott, tizedbérlő volt, melyből tekintélyes vagyonra tett szert. Ősei hitét a lutheránussal cserélte fel. Ő a ma élő hercegi és grófi ágak törzsatyja. Illésházy Zsófiával kötött házasságából tizenhárom gyermeke származott, köztük Miklós, a későbbi nádor, a tizedik volt.

A nemzetség feltörésének kezdetén, midőn a történetírónak a családtagok egyes oklevelek-

ben előforduló neveinek pusztá feljegyzésén kívül már nagy jelentőségű tettekről akad bőven megemlékezni valója, megtaláljuk a kapcsolatot a zenekultúrával is.

2.

A magyarság, mint a művelt Nyugat leg-távolabbi bástyája, hosszú századokon keresztül küzdött annak a kulturának megvédése és terjesztése érdekében, melybe belefogodni s azzal a fejlődésben lépést tartani igyekezett. Ez az előrehaladás nem volt zökkenőmentes. Amit Zrinyi, a költő úgy fejezett ki, hogy nem pennával és fekete tentával, hanem szablyája élével, ellenség vérével írja meg örök hírét, egyuttal azt is jelenti, hogy a magyarságnak a kardforgatás mellett alig-alig maradt ideje és nyílt alkalma arra, hogy egyéb téren is felszínre juthasson a benne szunnyadó képesség - különösen a kulturális szempontból is válságos időkben - mely a harcmezőn kívül is élet-

revalósága mellett tanuságul szolgálhatna ma.

A nyugati tersztény zenei műveltségbe való bekapcsolódás első nyomai szent Istvánig nyulnak vissza. S ezek a szálak a nagy küzdelmek és szinte sorsdöntőnek látszó országos csapások dacára is fokozatosan erősödnek. A fejlődés, bár lassu ütemben, de mindig észlelhető. A nyugati kultúrával való szorosabb összeköttetés az Árpádok kihalta után, az Anjouk és vegyesházi királyaink idején még inkább erősödik és ennek nyomán megtalálja az utat a királyi udvartól távolabb állókhoz is. A nagy királyaink sorából is kiemelkedő Mátyás udvari zenekara előadásának egykori hallgatói nemcsak a teljesítmény európai színvonaláról tesznek tanubizonyosságot, hanem megragadja őket a hallottaknak a megszokottól elütő módja is. Ez bizonyára a nyugati hatás dacára erejéből még ekkor sem vesztett nemzeti zenének az egyházira való hatásában nyilvánulhatott meg, önkénytelen kísérlet az idegen

formának nemzeti tartalommal való összekötésére s ezért különösnek tűnhetett fel.

Egyházi zenénknek a nyugati jellegtől való elütéséről tesz tanuságot egy korábbi utazó, Bertrand de la Brocquiere 1433-ban^{1./}, aki bizonyára nemcsak a liturgiai külsőségekre, hanem a zenére is gondolt, midőn utleírásában megállapítja, hogy a szegedi ferencrendiek templomában hallgatott istentisztelet kicsit magyaros volt. E megfigyelések egyben azt is tanusítják, hogy a nemzet alkotására hivatott nép zenei műveltsége olyan adottság és erő volt, mely végigkísérte története folyamán.

3.

A magyar lantosok előkelő helyzetéről tudomásunk van, akik a népies dallamkincs és a nyugati műveltség birtokában voltak.

A magyarságnak valahol messze keleten gyökerező sajátos muzsikája tehát már a kezdet kezdetén tevékeny formáló erőként lépett fel a nyugat-
1/Szamota István: Régi utazások Magyarországon.

ról átvett keresztény zene, ha nem is tudatos módosításánál. Erre utalnak a korai zsinati határozatok, melyek csak az egyháziilag jóváhagyott dallamok éneklését engedték meg a templomokban.

A zenei művelődés központja a török hódoltság koráig a királyi udvar volt, melymintegy közvetítő szerepet is töltött be a nyugatról átvett zenekultúra továbbadásánál. Ez a kifelé ható, kisugárzó folyamat azonban egy csapással megszűnik akkor, midőn a hódító török az országot ettől a központjától megfosztja. A magyarság létét gyökerében veszélyeztető és megmaradását alapjaiban fenyegető katasztrófák közt kulturális fejlődés tekintetében kétségtelenül a közel másfél százados török uralom az, melynek szinte végzetes hatása hosszú századokon keresztül érezhető volt és talán mindenkor érezhető is lesz. A törökök rabló uralma, a nyugati népek lelkiiségével ellentétben álló világfelfogása, szinte egy csapásra tönkre-

tett és megsemmisített mindent, ami szellemi és anyagi gazdagság volt. Zenei kulturánk is, mely az előző századok folyamán bekapcsolódni igyekezett az általános nyugati fejlődésbe, mint művészet elenyészett.

A kereszténység örök ellenségének kiszorítása hatja át ezután hosszú időn keresztül a magyarságot. S a vándor lantosok és hegedősök ajkán felzendülő nemzeti dal nemcsak a harci kedv ébrentartását eredményezte, hanem magának a muzsikának terjedését is. Tinódi Sebestyént és lantos társait országot járó barangolásaik közt elsősorban azoknál a kisebb-nagyobb nemesi kuriáknál és főúri udvaroknál látták szívesen, ahol a zene befogadására atalaj elő volt készítve. Ezek a kis rezidenciák lesznek a nemzeti ellegű zenekultura melegágyai, fentartói és továbbfejlesztői. Majd mikor a zeneszek vándorlásaik felhagyásával szívesebben tartózkodnak egy helyen, megalakulnak az állandó jellegű

udvari együttesek. A királyi udvar szellemi örökébe azok a kisebb-nagyobb főuri udvarek lépnek, melyek mindmégannyi apró szervezetek ebben az időben kezdenek önálló életet élni. Ezek lettek a feldarabolt ország kulturájának megőrzői, melyek ha továbbfejlődésre akkor képesek nem is voltak, legalább a rájuk örökül maradt hagyományokat igyekeztek fenntartani. A királyi udvar napfénye helyett a főuri rezidenciák csillagai tűnnek fel a magyar művelődés egén.

A 16. és 17. század a magyar főuri rezidenciális kultúra korszaka. A főuri rezidenciákon lett otthonra, támogatásra és művelésre a zene is. Ebben a korszakban lép fel az Esterházy nemzetség első nagy egyénisége, Miklós nádor személyében.

4.

Az Esterházy nemzetség hatalmi állásának megalapozása az ő nevéhez fűződik. A 17. század e kiváló államférfiának és nemelelkű hazafiának a köz-

életi pályán való hirtelen emelkedése nemcsak istenadta tehetségének, törekvő szorgalmának és eredményetlen kitartásának, hanem szerencsén családi kapcsolatainak is az eredője. Kemény János úgy jellemzi őt, hogy igen eszes, authoritativus és jó magyar volt.

Koraifjúságában a megpróbáltatások és küzdelmek egész sorát kellett elszenvednie. Gyermekeveit a katolikus Kubinyi László házában töltötte. Iskoláit a nagyszombati káptalani iskolában, majd a sellyei gimnáziumban végezte. Vallási meggyőződésből a lutheránus hitet alig husz éves korában a katolikussal cseréli fel, ami miatt nemcsak a szülői ház elhagyására kényszerül, hanem apjának soha meg nem bocsátó haragját is magára vonja. Már ennél a vallásváltoztatásnál megnyilatkozik jellemének csaknem a konoksággal határos szilárdsága és tudatos vallásossága, mely nádor-korában is feltűnő sejtésága.

Az otthon kényelmét odahagyó, családi

örökségéből kitagadott Miklós nagybátyjához, Illásházy Istvánhoz került, aki annak dacára, hogy protestáns volt, szívesen fogadta őt, talán abban a reményben, hogy sikerül majd vallási meggyőződésében megigatnia és a protestáns hitre visszatérítene. Esterházy azonban állhatatos maradt. A trencsényi gazdag örökség kilátásba helyezése is céltalan ajánlatnak bizonyult.

Illásházynak 1609-ben bekövetkezett halála után Mágocsy Ferenc kassai kapitány seregébe került, ahol ügyessége és megbízhatósága révén hamar kedveltté vált, Mágocsy bizalmas emberei közé számított. Urának hirtelen halála /1611/ váratlan sorsfordulatot jelentett Miklós életében. Az özvegyé lett szerdahelyi Dersffy Orsolyának a daliás növésű, de szerény fiatal katona anyyira megtetszett, hogy a családi hagyomány szerint maga kérte férjül. E házasság révén Esterházy egy csapással az ország vagyonosabb emberei közé emelkedett.

dett, felesége révén elnyerve a hatalmas Mágocsy-Dersffy birtokot: Munkács várát és uradalmát, Lánzsért és Lakompakot, Zolyom és Sztrecsény várát fellerészben, a zsolnai uradalmat és a beckói birtokrészt.

5.

Munkács várába 1612 november 12-én iktatták be Esterházyt, aki ettől kezdve állandóan itt lakott. A munkácsi udvart illetően adataink annyira fogyatékosak, hogy azok alapján az egésznek képét megrajzolni nem lehet. Annyi azonban megállapítható, hogy udvartartása vagyoni helyzetével arányban lévő költségeket emésztett fel.

A Bethlen Gáborral való érintkezése is ettől az időtől kezdődik. Hogy Esterházynak udvari zenészei is voltak, azt éppen a Bethlennel váltott levelekből tudjuk. Az erdélyi fejedelem gyulafehérvári udvara 1619-ben nagy fénnnyel készült megülni Brandenburgi Katalin egyik rokonának lakodalmát.

Bethlen, aki udvarában neves külföldi zenészeket tartott, ebben az időben nem rendelkezett megfelelő muzsikussal. Esterházyhoz fordult tehát, hogy segítsen rajta muzsikusainak kölesönadásával, vagy csak a hárfását küldje el hozzá egy hétre.

Jóllehet ennek előtte állapotunk szerint külső országokbeli idegen nemzetből Musikusoknak is szerit tévén, Udvarunkban fizetésünkön tartottuk; Mindazáltal cziak szinté ez előtt nem sok idővel nemelliek, Attiok Anniok és egiebb attiokfiay temetésekre s egiebb dolgokra tölwnk ell buczizván el is mentenek? Es heliekben, ugi vagion, hagi uyab Musikasokértt idegen Országokban elis kwdóttwnk; mindazáltal az wdőnek rövid voltahez képest, érkezések felől reméntelenek lévén,; Kériwk Kgmédet szeretettel; Egy héty szolgálattá, cziak szinte a' maga Harffássat bocziassa ide: Kgmédett assecuralliu; a' lakodalom után, ismét Kgmédhez bátorságossan vissza kesértettiwk; Munkája a Jámbornak heaban nem leszen.....

Spbilis ac Mg.Dnis Vrae Amicus benevolus
Gabriel Bethlen m.p.

Kgd minket tarczion jó akaro barattjanak, igyekezwnk azon, hogy a mi baratsagunkban megh ne fogyatkozzek. 1/

Nem lehetetlen, hogy a fejedelem éppen a muzsika révén akart barátságosabb viszonyba kerülni Esterházyval, sajátkezüleg írva levelének végén,
1/Hercegi levéltár, Litterae Principis Transylvaniae G.Bethlen.Rep.71.IV.kötet, fol.8.

hogy tartsa őt Esterházy jóakaró barátjának és legyenek azon, hogy barátságukban meg ne fogyatkozzanak. Esterházy azonban, annak ellenére, hogy a fejedelem külön is meghívta a lakodalomra, nem ment el oda, azzal mentve távolmaradását, hogy a meghívólevelet későn kapta meg, muzsikusait azonban azonnal utnak indította. Bethlen a távolmaradást annyival is inkább fájlalta, mert a kért muzsikusok sem érkeztek meg a kitűzött időre.

Kegd levelet iambor szolgaitól beöczületel vettük, meliből hozzánk való jó akarattiat tapasztalhatóképpen vesszük eszünkben, kire mijs minden wdeőbei kedveskedeő jó akaratunkat igiekezzük kegdehez mutatnunk, ha mikor és mibeől azzal élni akar; Kériükis szeretettel kegdet, a my baratsagunkkal is batorsagosan éllien; Akartuk volna bizoniara, hogi ha levelünket ideiebben vitték volna megh kegdk, hogi mys, ha magha becsületes személiének jelen letevel nemis, ottan cziak képebeli embereinek praesentiaiaival tisztelkedhattunk volna, de az levélnek kesedelmesen való hordozasa hogy ezt is megh gatolta, arról nem tehetünk, megh eleghszünk az kgd jó akarattianak mostani jelevelis; Mivel magha Musikusitis parancziolta, mindgiart hozzánk bejeőni, kik noha mind eddigh sem érkeztek ide, mind az által oly kedvesen vettük kgteől, mintha jelen lettek volna az szükségnek idein.....

Datum in Civitate Nos ra Alba Julia die
12 Februarii Anno Domini 1619.

Splis ac Mag.Dnationis Vrae amicus addictus
Gabriel Bethlen m.p.^{1/}

Közlelbbi adatokat a munkácsi várban lévő zenekarról ne is tudunk. Ez a magában elszigetelt adat, ha nagyobb zenekarra vonatkozólag határozott következtetést levonni nem is enged, annyit azonban minden estre bizonyít, hogy Esterházy átlagon felüli muzsikusokat tartott, kiknek hire az erdélyi fejedelemhez is eljutott, mert a kényes izlésű és jó zenéhez szokott Bethlen különben nem fordult volna hozzá.

6.

Esterházy már ebben az időben tevékeny szerepet játszott a politikai életben. Működésének felső elismerése nem is késett, gyors emelkedése szinte példátlanul áll e kor történetében. 1613-ban elnyeri a bárói címet és ezzel az ország "nagyságosai"-nak sorába kerül. A következő évben beregi, majd zólyomi főispán és királyi tanácsos

^{1/} U.o. fol.16.

lesz. Ferdinánd elismertetésében nagy része van. A kőronázás alkalmával a király arany sarkantyus vitézzé üti és főudvarmesterévé nevezi ki. Esterházy ezzel az ország zászlósurai közé emelkedik.

A munkácsi udvar igen rövid életű volt. Számos körülmény játszott közre abban, hogy Esterházy máshova helyezze át állandó lakóhelyét. Mint királyi tanácsosnak sokszor kellett az udvarhoz mennie, ami a nagy távolság miatt fárasztó, költséges és hosszadalmas volt; felesége 1619-ben meghalt; végül Bethlennek ellenséges magatartása is hozzájárult ahhoz, hogy új lakóhelyét Lakompak várába tegye át. A Munkácsról való elköltözés után magát a várat és uradalmat sem birtokolta sokáig, az 1621-i béke feltételeként ugyanis arról önkénytelenül lemondott Bethlen javára, aminek fejében Ferdinándtól Fraknó és Kismarton várát és uradalmát kapta zálogbirtokul.

Az 1620-as évek elején Esterházy Lakompa-

kon tartott rangjának és tekintélyének megfelelő udvart, de nem a maga pompájáért, hanem "hazánk bizonytalan állapotjáért". Az itt kifejtett fény-^{1/}űzést Pázmány szinte tulzottnak tekintette. Udvari zenészekről ebből az időszakból feljegyzéseink nincsenek, feltételezhető azonban, hogy az udvari fény emeléséhez elengedhetetlen zenélés itt is megvolt.

Dersffy Orsolya halála után nem sokáig maradt özvegyen Esterházy. Választása az alig 23 éves korában elhunyt Thurzó Imre özvegyére, **Hede-**gi Nyáry Krisztinára esett /1624./ Második házasságával nemcsak a tekintélyes Thurzó vagyonnal gazdagodott, hanem feleségében igazi hitvestársat nyert, akihez mindig nagy szeretettel vonzódott. Nyáry Krisztina is megtalálta Esterházy oldala mellett a nyugalmas és boldog családi életet. Esterházy második házassága, miként az első, országra

^{1/} Bubics-Merényi: Herczeg Esterházy Pál. Magyar Történeti Életrajzok, 1895. 60. l.

szóló esemény volt. Az elsőnél a hirtelen emelkedés és meggazdagodás, most pedig az, hogy a protestánsok főerősségének özvegye hozzá, a katolikusok vezérférfiához ment nőül, magára vonta az érdeklődést.

7.

Esterháznak akkor már Kismarton volt állandó lakhelye, melynek 1622 óta volt a tulajdonosa 400 ezer forint zálogösszege. A várhoz egy olasz stílusban létesített kert tartozott, melynek szépségét a feleségéhez intézett egyik levelében meg is említi. "Én, édes hugomasszony - írja 1624-ben - noha még akkor nem tudtam kinek csinálom, de igen szép kertet készítettem...kiben igen nyílnak a rózsák és egyéb virágok." A várkertet Castellen Anton tervei szerint diszes kutakkal és vízvezetékekkel is ellátta. A város fejlesztéséhez is nagyban hozzájárult, letelepítette a ferenceseket, kiknek kolostorát a lakompaki szerencsés kimenetelű csata

emlékére felépítette, a plébániatemplomot is helyreállíttatta, benne új oltárt alapított, a volt minorita kolostor helyett pedig kórházat létesített.

A politikusnak mozgalmas életpályája ugyan nem mindig engedte meg, hogy családja körében tartózkodjék. A feleségéhez intézett levelek a legjobban mutatják, hogy távollétében Esterházy meny-^{1/}nyire vágyódott haza. Politikai működése és egyben főcéljának megvalósítása: Magyarország felszabadítása a török iga alól, amit csak a Habsburgok révén vélt elérni, egész idejét lekötötte és összes erejét sorompóba állította. Tántorithatatlan hűségét a király méltányolta és elismerte, az ország közönsége pedig bizalommal volt iránta, ami legjobban az 1625-i soproni országgyűlésen nyilvánult meg, midőn nagy szótöbbséggel az ország közéleti méltóságainak legnagyobbikára, a nádori hivatal betöltésére őt találta méltónak. E "galyibás" tisztségre, mint ahogy Esterházy a nádorságot

^{1/}L.Történelmi Tár 1900/1. évf.

nevezte, alig találhattak nála megfelelőbbet.

A nádor sürgetésére 1626-ban több határszéli várat, melyek ideiglenesen Ausztriának voltak elzálogosítva, ismét visszacsatoltak. Ezek közül Kismarton és Fraknó vára zálogjogon már birtokában volt. A fraknói várat és uradalmat az örökös grófi címmel a király most örökadományul nekiadja hűséges szolgálatai elismeréséül. Ez az adományozás viszonzás is akart a király részéről lenni Esterházy azon önzetlenségével és áldozatkészségével szemben, melyet Munkács vára és uradalma Bethlennek való átadása által tanúsított az akkori békekötés sikere érdekében.

A nádori méltóság és grófi cím elnyerésével Esterházy Miklós elérte hirtelen emelkedő pályájának tetőpontját. Az őt érő kitüntetések közül még csak egy érdemel említést: a IV. Fülöp spanyol királytól 1628-ban nyert aranygyapjasrend, melyel a "celsissimus" /főméltóságu/ címzés járt együtt, amihez sokszor a "princeps" /herceg/ megszó-

litást is tévesen hozzávették. Esterházy volt Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem után az első magyar, aki ezt a magas kitüntetést elnyerte.

A nádor és Nyáry Krisztina a Szucsányban megtartott esküvő után, melyen a király képviselőjében Pázmány jelent meg és ő is végezte a szertartást, Kismartonba költözött. A kismartoni vár ebben az időben még a Kanizsay grófok építette formájában állott, ami kényelmi szempontokból alig felelt meg a pihenésre hazatérő nádornak. Ez készítette őt arra, hogy a vár szomszédságában, Nagyhőflányon házat építtessen magának. E kuriában előkelő vendégek fordultak meg: Eleonóra császárné, Brandenburgi Katalin, Wesselényi Anna és még sokan mások. A nádor köré főként egyházi személyekből álló tudományos társaság is csoportosult. Esterházy szívesen tartózkodott Nagyhőflányon, amit feleségéhez intézett egyik levelének tréfálózó megjegyzése mutat: "Tyuk és kalács köll azért, fiam, hozzá, ha haza

akartok innét hódítgatni bennünket."

A nádor háza az akkori szokásnak megfelelően nem maradt el a többi főuri ház mögött, annak dacára, hogy a nádor nem volt a fényűzés embere. A nemes egyszerűség jellemezte őt, a cifrálkodást, pompáskodást a tehetetlen öregség velejárójának tartotta. Feleségéhez írt egyik levelében ezt így fejezi ki: "Ugy látom, édes fiam, hogy a vénember mellé aszol te is, mert cifrálni kezdel." Végrendeletében is meghagyja, hogy "nagy haszonlatlan költségeket" teste körül ne tegyenek, siremléke se legyen "valami sumptuosum." Az erre fordítandó pénzt inkább a szegények közt osszák szét. A szép ruhában, diszes fegyverzetben azért kedvét leli. Felesége a nádorráválasztás után következő napon egy diszes süveggel lepi meg, aminek nagyon megörül. "Igen köszönöm, fiam - írja neki - hogy vénségemre is ékesgetsz." Midőn 1625-ben Komáromban a törökkel tárgyal, egyik szolgáját csak azért küldi haza Kismartonba, hogy a drágakövekkel ki-

rakott kardját alhozassa. "Adasd kezébe, édes fiam - írja feleségének - hadd cifrálkodjunk az török előtt vele."

8.

Az akkori főurakat jellemző pompakedvelés, ha szerényebb mértékben is, de megvolt a nádorban. Kismartonban állásának is tekintélyének megfelelő udvari személyzetet tartott. A nádori udvarról 1626-tól kezdődően többé-kevésbé rendszeres feljegyzések maradtak fenn. Az udvari emberek tartka tömegében zenészeket is találunk.

A 17. század a bor, tánc és viganlakás korszaka, aminél a muzsika nélkülözhetetlen volt. Összejövetelek, hangos mulatozások egymást érték a főuri udvaroknál. Bort pedig e korban annyit ittak az emberek, hogy - Pázmány szerint - ha az összes törököt egy völgyben összegyűjtenék és azt a mennyiséget egyszerre ráengedhetnék, nem kelle akkor vizözön a török veszedelmére, azok valamennyi-

en borba fulladnának. A jó bor Esterházy nádornak is kedvenc itala volt. "Mi ide Feketevárosba - írja feleségének 1625-ben - tegnap kilenc óra után érkeztünk meg. Nehezen válhatánk a jó bortól meg."

A kor második feltűnő sajátága a TÁNCnak, vagy amint akkor nevezték, a dombolásnak szerfelett való kedvelése. Minden épkézláb ember táncolt. Aki bármi oknál fogva nem járhatta, az a táncolók nézésében is gyönyörűségét lelte. Néha jókedvében Miklós nádor is tánra perdült. 1627 júniusában Batthyányinnál volt vendégségben Rohonc várában, ahonnét nem is akarták őt egyhamar elereszteni. "Egyébaránt is - írja feleségének ez alkalomból - csufos vendégségben valánk nagy sok dob, trombita között és tamburás, török énekes, cigány hegedős, korcsmára való cimbolimosok is bőven voltak." Magát a nádort is elragadta ekkor a jókedv s "táncnak és nagy erős szökéseknek ereszkedett."

9.

E kor zenéje alárendelt szerepet ját-

szott, főcélja volt a szomoruság eloszlatása és a jókedv fokozása. Zeneművészetről, művészi zenéről beszélni alig lehet. "...mindjárt ebédre megszállván - írja Esterházy feleségének 1624-ben Bécsből - nagy sok vigasság szerzőköt adott vala ebédünkhöz, ugymint külömb külömb féle musikásokat és játékosokat, kik nem kevésbé vigasztaltanak meg bennünket."

Főuraink zenekedvelése kétségtelenül nagyfoku volt. Az udvari zenélésnek három formájával találkozunk: a tábori, asztali és egyházi zenéléssel.

Legkedveltebb volt a tábori muzsika, a mai katonazenekar őse. Többnyire trombitásokból, lengyel és tárogató siposokból, valamint dobosból állott, de dudás is előfordult köztük. Az együttes nem kizáróan katonai jellegű volt. Állandó elfoglaltságuk a gyakori táborozások, hadjáratok, azután katonai parádék alkalmából volt ugyan, de azonkívül

ünnepélyes felvonulásokon, temetéseken, körmene-
teken és lakodalmi menetekben is részt szoktak
venni és az alkalomhoz illő darabokat játszottak.
Vigasságot támasztottak, a harci kedvet és bátor-
ságot növelték, de ha kellett, könnyekre is fakasz-
tottak. A temetéseken oly megható darabokat adtak
például elő - miként Apo Metamorphosis-ában meg-
emliti - hogy nemcsak az asszonyokat, de a férfi-
akat is sirásra indították.

Az asztali zenében a kamarazenélés kez-
detleges formáját kereshetjük. A zenészek első sor-
ban étkezések alkalmával szórakoztatták a jelenle-
vőket, az egyes fogásokhoz illő és előírt nóták
eljátszásával. Mulatságok, társas összejövetelek
elég elfoglaltságot adtak ennek az együttesnek is.
A zenekar összetétele az egyes udvaronként igen
különböző volt, monódikus és akkordos hangszerek
szerepeltek benne.

A templomi kar a vallási szertartások

alkalmával játszott. Míg a tábori muzsikások rendszeren az asztali zenében is résztvettek, addig a templomi zenét a megfelelőek valamennyien közösen szolgáltatták.

10.

A vigasságkeltő muzsikaszerszámok közt a 17. században első hely a trombitának jutott. A szép trombitanótákat mindenki szívesen elhallgatta, sőt főuraink között akadt olyan is, aki megtanult ilyeneket játszani. Táncmulatságot, lakodalmat trombitások nélkül el sem tudtak képzelni. Valamennyi muzsikusközött ők örvendtek a legnagyobb megbecsülésnek, mert a jó trombitás hirt, dicsőséget szerzett gazdájának.

Nagy zavarban volt az a vendéglátó gazda, aki mulatságot rendezett és nem voltak megfelelő muzsikusai. Ilyenkor ismerőseitől kért kölcsön zenészeket, meghíván őket is a mulatságba, ha mindjárt nem is voltak neki az illetők rokonszenvesek. Érdekes megfigyelni az ilyen meghívó leveleket. A.

vendéglátó házigazda megjelöli az időt és helyet, ahol a meghívottat szívesen látja, azután valami ujságot is elmond neki és csak levelének végén áll elő a kérésével, hogy azt a jó trombitást, vagy hegedűst a meghívott otthon ne felejtse, mert anélkül nem sokat ér majd az egész mulatság. Sokszor szinte úgy érthető, hogy nem is olyan nagy baj, ha a meghívott otthon marad, csak muzsikusa-it küldje el. Thurzó Szaniszló, Esterházy előde a nádori méltóságban, a 17.század elején egy hegedűsből /Joannes fidicinator/,trombitásból /Michael tibicinator/, lantosból és virginásból álló kis zenekart tartott. A környékbeli ismerősök és rokonok több ízben fordultak hozzá, hogy kölesönözze zenészeit. Így Thurzó Kristóf egy "szolgálo leányának tisztességes kiházásitása" idejére kérte a zenészeket.^{1/} Thurzó Szaniszló pedig Apponyi

^{1/} Thurzó Kristóf levele Szaniszlóhoz. 1612 október 17. Galgóc. - Országos Levéltár, Thurzó-család levéltára. Irregistrata, fasciculus 4.

Pál János nevű hegedűsét kéri kölcsön egy hónapra. Mivel Apponyi már Forgáchnak ígérte el a mondott muzsikust, e kérésnek nem tud megfelelni, de hogy jóindulatát megmutassa, maga ajánlkozik, hogy el-
 menne Thurzóhoz hegedülni, ha tudna.^{1/} Esterházy Mik-
 lós is igénybevette Batthyáynak ilyenirányu szí-
 vességét, midőn 1633³⁶ban Fraknó várában lakodalmat
 tartottak. "Kérem kegyelmedet - írja ez alkalomból
 - hozza el magával Gábort is, az hárfást és a cim-
 balmost is és maga kegyelmed se maradjon ki közü-
 lük."^{2/}

A muzsikusoknak nagy keletjük éven, a köl-
 csönkérés nem volt kellemes sem annak, aki kért,
 sem pedig annak, akitől kértek. Hogy főuraink et-
 től magukat megkiméeljék, állandó muzsikusokat igye-
 keztek tartani, akiknek szolgálatát bármikor és
 bárhol igénybevehették. Saját zenészekkel azonban
 csak a jómóduak dicsekedhettek, mert a jó muzsiku-

^{1/} En Nagodnac erőmet szolgálva, ha magam
 tudnec hegedeolnemys, Nagod parancholna yo keduel
 megh chelekednem." U.o. Irr. fasc. 1.

^{2/} Takáts S.: A magyar múlt tarlójáról. 200. l.

sok, mivel kevesen voltak, nagy becsületnek örvendtek. A Dunántulon Batthyány, Nádasdy és Zrinyi grófoknak volt udvari zenekaruk. Főuraink nemcsak zenekedvelők voltak, hanem maguk is játszottak hangszereken. Zrinyi, a költő például kobzolni tanult, Nádasdy Ferenc pedig lanton játszott.

A jó muzsikusra gazdája féltő gonddal ügyelt, mert gyakran előfordult, hogy egyik a másikat elcsalogatta, vagy elszöktette. Tudomásunk van arról, hogy midőn egy alkalommal Megyery Zsigmond hegedűse Batthyányhoz szökött, a kárvallott Esterházy közvetítését kérte az esetben, ha a szökött muzsikust Batthyány kiadni nem akarná.^{1/}

11.

Amilyen sokszor megemlékeznek régi írásaink a trombitásokról, olyan feltűnően kevés szót ejtenek a siposokról, akik bár a hadi zenében együtt működtek a trombitásokkal, mégis nagy külön-

ség volt köztük. Míg a trombitálást vitézhez mé-
^{1/} Takáts S.: A régi Magyarország jókedve. 153. l.

tónak tartották, addig a siposoknak inkább az ivással egybekötött mulatságoknál volt szerepük. Cserei feljegyzi, hogy nagy emberek, mikor mulattak, "igen kedves muzsikájuk volt török sip s egyzersmind dobszónál innyok." A siposok igen szép nótákat tudtak elfujni, mely az embereket táncra, italra és vigasságra hangolta.^{1/} Csereivel ellentétben viszont mások a siposokban korcsmára való zenészeket láttak.^{2/}

12.

Esterházy Miklós nádor kismartoni udvarában kezdettől fogva szerepeltek zenészek. Az első időben csak tábori muzsikusai voltak. A fizetési lajstromok szerint az 1624. évből név szerint Bernát és Mihály trombitást ismerjük. az 1626. évi konvenciós könyv említi György trombitást, akinek a fizetését is tudjuk. Évente 55 forintot kapott

1/ AporóCserei: Metamorphosis.

2/ Hegedűnek hangja lakodalom házhoz

Sip szónak az szava, jó a ser korcsmához.

Rimay János munkái. Kiadta Radvánszky Béla.

1905. 36.1.

készpénzben, ruházatára 8 sing csizmazin posztót, két lovára abrakot és legelőt. Ha e járandóságot összehasonlítjuk a többi udvari ember fizetésével, akkor azt találjuk, hogy ez a trombitás csaknem annyit kapott, mint az étekfogó uraimék, tehát nem utolsó helyet foglalta el az udvari emberek között. Az 1627. évben csak a Bernát nevű trombitás szerepel, akinek a fizetése ekkor már jóval több volt. Évente 170 forint készpénzt, ruházatára 9 rőf gránátot, ruhabélésül egy rókabőrt és szolgálatbalépésekor egy új trombitát kapott. Azonkívül volt neki még három szolgálója, akiknek morvai posztóból készült ruha járt ki, lovaiknak pedig abrak és széna. Bernát igen kedvelt trombitása lehetett a nádornak, amit nemcsak az bizonyít, hogy közel tíz évig tartotta őt az udvarnál, hanem egy feljegyzés is, mely szerint, mikor Bernát trombitás lakodalmát tartotta Kismartonban, a nádortól szép ajándékot is kapott. 1632-ben még egy Vaksinak ne-

vezett trombitás is szerepelt. A trombitások legtöbbször az 1635. évben voltak, számszerint hárman, de csak egy esztendeig.

A trombitások magas fizetéséből kitűnik, hogy ilyenek tartása fényűzés számba ment. Vigyázniok kellett tehát a szép trombitanótákat kedvelő főurainknak, hogy trombitáasik a szép nótákkal egyetemben vagyonukat is el ne fujják.

Az udvari trombitások öltözéke egyöntetű volt. Süveget, csizmazin posztóból készült dolmányt nadrágot, prémmel bélelt mentét és csizmát viseltek. Magyarok lévén, öltözetük is magyaros volt. A jó trombitás ruházata csak az anyag minőségében különbözött, ez ugyanis páduai posztót, rókaprémet és szattyáncsizmát kapott, míg kevésbé jó társának morvai posztóval, báránybőr béléssel és egyszerűbb bőrből készült csizmával kellett beérnie. Ünnepeles felvonulások alkalmával, különösen a hadban elesett hősök temetésekor, skarlátpiros szí-

nő ruhát öltöttek, a siposok pedig kékszinű egyenruhában jelentek meg. Így vannak ábrázolva a vezekényi csatában /1625/ elesett Esterházyak temetési menetében, melyet a fraknói várban lévő olajfestmény örökitett meg.

A zenészek helyét az udvari rendtartás állapította meg. Az Esterházyak udvarnépe a 17.sz. - ban a következőképen oszlott meg: 1.főemberek és uraimék /udvari tisztviselők/, 2.étekfogók és i-nasok /nemes apródok/, 3. mesteremberek és muzsikuskok és 4. szolgák. A zenészek egy részét érthe-tően tekintették mesterembernek, de a kiválóbbakat, főként a később b származó németeket, nem ebbe a csoportba osztották be, hanem asztalukat a nemes emberekkel közösen állapították meg. A zenészek számuk szaporodásával idővel az udvari nép külön osztályát alkották.

A kismartoni udvar első kis zenei együt-tese 1627-ben alakult meg. A trombitásokat és si-

posokat leszámítva, egy lantosból és három énekesből állott. A lantos Vezér Péternek hívták. Évi fizetése 80 forint volt készpénzben, azonkívül kijárt neki egy öltözet nyári és egy öltözet téli ruha. A három énekes közül kettő, Rácz Márton és Haber Zakariás tenorista volt. Ők a ruházaton kívül 60, illetve 50 forintot kaptak. Legmagasabb fizetése Teodorik Péter basszistának volt, akinek évi készpénzjárandósága 60 tallár volt, ami forintban /15-öt számítva 10 tallér/ 90 forintot tett ki. Kétségtelen, hogy ezek a zenészek, a magyaros nevű Vezér lantost sem véve ki, külföldiek voltak.

Az 1628. évben új tagok felfogadásával bővült a kar. A két tenorista és basszista mellé két alténekes jött: Denning Mihály és Mayer Arnold, a lantos mellé pedig Pach Gáspár, Schrott János instrumentista, Pfeil Richárd hegedűs és Lang Dániel puzonista. Valamennyien megkapták a szükséges ruházatukat és élelmüket. Készpénzben a két alténe-

kes egyenként évi 50 forintot, a két instrumentista /valószínűen trombitás/ 60, illetve 65, a puzónista 65, a legtöbbet pedig a hegedűs, 90 forintot kapott.

Volt tehát a négy tagból álló énekkar, hegedüből, lantból, 2 trombitából és puzónból álló zenekar. Ez a kis együttes látta el az asztali zenét és játszott az istentiszteletek alkalmával.

Tudomásunk van arról, hogy Miklós nádor utazásai alkalmával magával vitte zenészeit is. Így többször megfordultak Tarcsán és az akkori ellőkelőségek kedvenc helyén, Teplic fürdőben. Az utazások alkalmával a muzsikusok az ellátásukat nem természetben, hanem készpénzben kapták meg, és pedig bőjti napokra, amiket főuraink pontosan betartottak, "barát módra falatozván, de bőven meglocsolva borral", egy tallért, egyébként napi két tallért.

Két évi működés után ez a kis zenekar feloszlott. A következő években csupán két zenész-

ről tudunk. 1633-ban egy János nevű hárfás és egy Cézár nevű hegedűs állott a nádor szolgálatában. Az előbbi csak egy évig, az utóbbi háromig. Mindketten jó fizetést kaptak: fejenként 100 tallért készpénzben, naponta két font húst / böjti napon böjti eledelet/, egy pint bort és két cipót, egész évre egy font borsot, 8 itce vaját, 3 kup sót és 10 szekér fát.

A tábori muzsikában három trombitás, egy rendes és egy tárogató-sipos játszott ebben az időben.

A muzsikások nemcsak zenéléssel voltak elfoglalva, hanem egyéb szolgálatokat is kötelesek voltak teljesíteni. Valószínű, hogy a tábori zenészek már ekkor közreműködtek a templomi muzsikában és hogy azasztali zenét közösen szolgáltatták. A mesterségbeli kötelezettség körén kívül esik azonban az, amit a nádor a Cézár nevű hegedűsétől megkivánt, hogy t.i. "tartozik bennünket hiven szolgál-

ni, barbélymesterségekkel is, ha kívántatik"./1633.
évi konvenciós könyv./ Minthogy a borbélymesterség
e korban az orvosi teendőkkal volt egyértelmű, ez
a hegedűs alkalomadtán a nádor udvari orvosa is volt.
A trombitások és síposok leggyakoribb szolgálata
a postai forgalom és hírszolgálat lebonyolítása volt.
"Az nagyságod trombitása - írja Forgách Ádám a ná-
dorhoz - melyet az fejedelemhez küld, ezen órában
érkezett, s ugyan most mindjárt secure expedialom
végekről végekre."

A nádor kismartoni udvara "művészi" ténye-
zőinek számához tartozozz ez időben egy festő, vagy
ahogyan akkor nevezték, udvari képiró is. Az Ester-
házy udvar első udvari festőjének tudásával a ná-
dor is tisztában volt, mert egyéb dolog híjján, or-
sófákat festetett vel. "A rossz /hanyag/ képiró -
írja a nádor feleségének - miért nem festi az or-
sófákat, ha egyéb dolga nincsen."

Hogy a nádor udvarában 1602-ben, midőn

maga is idegen főur szolgálatában állott és 1634-ben angol színészek fordultak volna meg, merő kép-
telenség.^{1/}

13.

Esterházy Miklós udvartartása szerénynek nevezhető. Sosem magáért szerette a fényt és pompát a népes udvart, nagyszámu cselédséget, hanem ezzel csupán tekintélyének fentartása volt a célja. Ebbeli felfogását híven tükrözteti vissza legidősebb fiához, Istvánhoz intézett "atyai szeretetből való rövid intés és információ"^{2/}, melyben lelkére köti fiának, hogy "fölös és haszontalan cselédet tartanod szükség nélkül való". És amit fiának tanácsol, azt első sorban maga tartja meg.

Szabad idejét sem mulatozással és egyéb haszontalanságokkal töltötte, mint sok más kortársa, hanem inkább a maga művelésére fordította. A bölcsélet, különösen a hittudományok kötötték le

^{1/} Bayer J.: A nemzeti játékszin története. 1887. I. 21. l. Váli B.: A magyar színészet története. 1887. 57. l. - ^{2/} Közli Merényi L. Katolikus Szemle, 1899.

érdeklődését. Volt azonban egy különös kedvtelése: a kézimunka. Szőtt, font, himzett, sőt tilolt is. "Azelőtt fontam csak számotokra - írja feleségének - s im most már himvarró is lettem." /1630 május 3./ "Azelőtt hol fontam s hol szőttem, édes atyámfia, s im most már tililok is. Kiből küldtem egy szekért kenderet a röst asszonyokért, kivel az álmosakat serkengesse." /1631 november 23./

14.

A nádor élete utolsó éveiben zenészeket már nem tartott. 1640-ben még arról értesülünk, hogy volt zenekara. A stubnyai fürdőben, ahol betegségére keresett gyógyulást, még elkísérték zenészei, a soproni jezsuiták első színelőadásánál is az ő muzsikusai szolgáltatták a zenét.^{1/} Kik és hányan voltak az együttes tagja, nem tudjuk; az udvartartásra vonatkozó hiányos iratokban zenészekről említést nem találunk.

^{1/} Csatai, E.: Beiträge zur Geschichte der Musikkultur in Eisenstadt. Mitteilungen des Burgenländischen Heimat- und Naturschutzvereins. V.2.

A nádor hőnszeretett felesége 1641-ben, alig 36 éves korában váratlanul elhunyt. "Utamon kivántam volna várni őtet - írja Esterházy - s nem előttem elbocsátanom." Ugyanez évben elvesztette legidősebb fiát Istvánt, a pápai kapitányt. A kismartoni udvar és nagyhöflányi kuria ezután nem az öröm és vigság tanyája, hanem a bánat és szomorúság helye lett. A családi bajokhoz hozzájárult az is, hogy a nádor államférfiui tevékenysége nem járt azzal az eredménnyel, amit joggal várhatott volna, mert szava, tanácsai az udvarnál legtöbbször süket fülekre találtak. Ez készítette őt arra a lépésre, mely egyedülálló nádoraink történetében, hogy hivataláról lemondjon. Azt a kevés örömet, amit az élet számára még tartogatott, gyermekeiben találta meg. A sokak által félreismert, irigyeitől régalmazott, de a haza sorsát legjobban lelkén viselő és annak érdekében legtöbbet küzdő államférfiu nem sokáig viselte a rászakadt csapások árját: 1645-ben érte a testi és lelki szenvedéseitől megváltó

halál. "Meghalt és ledült Magyarország bátyája,
az mi serény, vigyázó, jámbor palatinusunk, kit
mindnyájan nagyon sirattunk. Ilyen embert bizony
soha nem lelünk." ^{1/}

A kismartoni udvari zenélés pár évre va-
ló korlátozása részint a kezdeményezés nehézségei-
vel magyarázható, részint pedig a nádor kötelesség-
szerű érdeklődésének másirányu elfoglaltságával
függ össze. Annyi azonban megállapítható, hogy a
nádor szerette a zenét és gyermekeivel is iparko-
dott azt megkedveltetni. A zene iránti hajlandóság
fiában, Pálban, a későbbi nádorban már fokozottabb
mértékben nyilvánult meg és határozottabb formában
bontakozott ki.

15.

Miklós nádor udvari zenészeinek névsora

Magyar trombitások:

Bernát 1624-33. Vaksi Trombitás 1632-33.

Mihály 1624. György 1635.

^{1/} Bessenyei István levele Nádasdy Ferenchez.
Takáts S.: A magyar múlt törtéjéről. 209.1.

György 1626.

Zsigmond 1635.

Siposok: András 1633.

Tárogatósipos 1632-33.

Dobosok: András 1624-27.

János 1627-29.

András 1630-32.

Cézár hegedüs 1633-36.

János hárfás 1633.

Templomi és asztali zenészek:

Pfeil Richárd, hegedüs 1628-30.

Lang Dániel, puzónista 1628-30.

Pasch Gáspár, instrumentista 1628-30.

Schrott János " 1628-30.

Mayer Arnold, alt 1628-30.

Dening Mihály, alt 1628-30.

Vezér Péter, lantos 1627-30.

Teodorik Péter, basszus 1627-29.

Rácz Márton, tenor 1627-28.

Haber Zakariás, tenor 1627-29.

